

Muzeumi értesítő.

Fejérmegyei őskeresztény emlékek és a muzeum Krisztus monogrammköve.

A székesfehérvári muzeum őskeresztény emlékeinek tekinthetők a *tác-fővenyusztai* ásatások leleteiből: a vas diatretum-nak nevezett hálózatos disztítésű üvegtöredékek, egy üvegtalp nyelén a mai kelyheken látható gombszerű kiszélesedéssel (nodus), az a töredékekben fennmaradt sárgamázás edény, melynek disztítményei halhoz hasonló minták, keresztalakot viselő galancsinhajtó bogár (scarabeus), fülén pedig kígyóalakok. A hal közismert Krisztus-jelkép, a scarabeus a hátán levő kereszt alapján őskeresztény (Ujabb megállapítás szerint e disztítmény nem scarabeus, hanem benyomott levél keresztel. Dr. Paulovits István közlése.)

A kígyó és sárkány már a pogányságban is ugy szerepel, mint a gonoszág képviselője. Az érmeiken is alkalmazták, hol a császár reá taposva vagy lovon ülve öli meg a kígyótestű sárkányt, ezzel jelezve ellenségei legyőzését. A keresztények ezt a jelenetet Krisztussal kapcsolták össze, követve a zoltáros szavait: super aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis leonem et draconem. Később a sárkányölést átvitték a szentekre is, így alakult ki a sárkányölő Szent-Mihály és Szent-György alakja.¹⁾

Fejérmegyének másik nevezetes őskeresztény lelőhelye *Dunapentele*, Intercisa. E téren való jelentőségét mutatja nagy kiterjedésű késő római temetője. Hogy ebben keresztények is pihentek, igazolják egykori temető kápolnájának fennmaradt alapfalai.²⁾ Ennek további bizonyosságai a sírleletek, különösen az ékszerek őrzésére használt faládikák (scriniumok) bronzveretei, amelyek disztítményei a legtöbbször ugyan pogány motívumokból állanak, néha azonban a keresztény felfogás is megjelenik rajtuk. Jellemző kifejezői annak a kevert gondolatvilágnak, amelybe már behatolt a krisztusi eszme, de még a pogány mitologikus elemeket nem tudta kiszorítani. Például a tiszta pogány orgiaszerű dionysosi menetek csoportjába tartozik a M. N. Muzeum egyik dunapentelei bronzverete Minerva-, Herakles- stb. ábrázolásokkal, legnagyobb lemezén párducfogatton álló Dionysos látható.³⁾ Másik e fajta fejérmegyei lelet a felcsuthi ékszerszekrényke disztítése, melyet 1880-ban IV. századi, kőlapokkal bélelt sírban találtak.⁴⁾ De már pogány és keresztény jeleneteket ábrázol

a berlini Museum für Völkerkunde dunapentelei ládaverete. Ezen a császár dicsőítése mellett, bár nagyon hiányos állapotban, a Jópásztor alakja is látható pálmafa árnyékában álló juh társaságában.⁵⁾

Nagy Lajosnak a Pannoniában megjelent értekezése szerint (Keresztény-római ládaveretek Szentendréről, Pannónia, 1936. évf. 1—3. szám, 3—21. l.) dunapentelei keresztény ládaveretet őriz még a mainzi Central-Museum Szent Péter és Pál egymással szemközt néző fejével, az oroslánok között álló Dánielt és a kánnai mennyegzőt ábrázoló domborművekkel. A domborműveket körülvevő mezők egyes sarkain Krisztus monogrammok is kivehetők. Az apostolok portréi mellett nevük maradványai: ... VLV. és . ETR... olvashatók. Szent Péter és Pál alakja a ládavereteken, akik a pécsi cubiculum Nagy Constantin-féle Krisztus-monogrammjának két oldalán szintén láthatók, annak bizonyosságai, hogy a pannóniai keresztény ábrázolások a Rómavárosi keresztény művészet hatása alatt keletkeztek, mert a két apostol Róma patronusa. (Nagy L.: I. m. g. k, 17. l.) A M. N. Muzeum egyik dunapentelei ládaveretén a keresztény jelenetek mellett Orpheus is jelen van egy lemezken, melynek sarkaiban Nagy-Constantin-féle Krisztus-monogramm és galamb jönnek elő, de ott találjuk még Jupitert kétszer, Minervát, Mercuriust kétszer, Marst háromszor. (Nagy L.: I. m. 9. k. 17—18. l.) A keresztény jeleneteknek e vegyítése a pogány mitológiával Pannónia északi részén a nyugati keresztény hitéletnek bizonyága, a mitológikus ábrázolások vizsgálata pedig a hellenisztikus keleti művészetnek nagy térfoglalását mutatja és egyik tünete Kelet és Nyugat dunamenti ütközésének (Nagy L.: I. m. 18. l.).

A székesfehérvári muzeumban *Dunapenteléről* származó tárgyai között minden kétségek kizárólag őskeresztény hagyaték egy kis aranszalagból készült Krisztus-monogramm köralakú keretben. Keretének fülecskéje alapján nyakcsüngő lehetett. Érdekessége, hogy a monogramm „r” betűje nem a szokásos P alak, hanem a görög kis „r”-nek megfelelő betűalak (Lt. sz. 2433). Ugyanide sorozható az az agyagból készült függőmécse is, mely az irodalomban mint fenyőtoboz szerepel, tüzetesebb megfigyelés után azonban, különösen jellegzetesen kiképzett szája és pikkelytelen faroknyulványa alapján kétségtelenül halnak felel meg. A hal mint keresztény szimbólum nagyon elterjedt, gyakori a mécséséken is és így a mi mécsesünk is valószínűleg keresztény emlék. (Lt. sz. 4029.) *Dunapenteléről* lévén szó, ahol az őskeresztény emlékek aránylag elég gyakoriak, talán közéjük tartozik az a faragványos kő is, mely 1933-ban dr. Schwanner Jenő ajándékából került a muzeumba. Nagyobb mészakőtömbnek töredéke. Kerettel körülvett faragványa két

szőlőfürtöt csipegető madáralak, mely ábrázolás szintén belevág a keresztény szimbolikába: a galamb mint az örök béke, a szőlőfürt mint az Oltáriszentség jelképe. (Lt. sz. 8695). *Zámolyról* egy szivalakú levéllel és szőlőfürttel díszített bronzmécses számitható az őskeresztény emlékek közé.⁷⁾ (Lt. sz. 2524).

E szerény emlékek sorából messze kiemelkedik a *Székesfehérváron talált Krisztus-monogrammos kő*, mely 1935 őszén az egykor beszálló vendéglő, majd katonai laktanya, azután polgári iskolának használt Mirth-féle ház falából került elő, mikor azt lebontották, hogy helyén a Nemzeti Bank épületét felépítsék. Amidőn a falvakolat leverése után a kő egyik faragványos oldala előtűnt, meglepetésünkre annak díszítése semmiképp sem illett a város középkori köveinek gazdag változatába. A kő teljes kibontása után másik lapja is díszítettnek bizonyult és ennek hatalmas Krisztus-monogrammot ábrázoló domborműve azonnal eldöntötték, hogy a kő őskeresztény emlék.

A kő anyaga a friss törési felületen csillogó, szabad felületén mállás folytán fénytelen kristályos mészkő. Alakja téglalapalakú oszlop. Magassága 98 cm., két hosszanti, díszített lapjának szélessége 38 cm., keskeny oldalainak szélessége 24 cm. Az egyik lapját a római mozaiklapokon szokásos hatágú rózsák díszítik, a másikon a Krisztus-monogramm alatt levelekkel és gyümölcsökkel megrakott fa, felette állatalakok láthatók. Középen két egymást keresztező delfin fekszik. Ezek felett pálmalevelszerű faragvány, a bal sarokban hal van. A delfinek alatt a baloldalt ollós skorpió és csavarulatossal csiga, a jobb oldalt nyolckarú polip és e felett egy rák tölti ki.

A Krisztus-monogramm (crux monogrammatika) legegyszerűbb formája a görög kereszt (+) függélyes szárának a görög „P” betűvé (P) való átalakításából származott. Másik alakja a Megváltó görög nevének kezdő betűiből tevődött össze: XP (Christos) vagy IX (Jesus Christos). E két betű összekapcsolásából alakult ki a harmadik század elején a hat ágú csillagalak (✠), majd a harmadik század végén az az alak (✠), mely Nagy Constantin győzelme után rákerült a római hadijelvény (labarum) lobogójára és ezzel együtt az érmekre is, minek folytán az eddig tilos és titkos jel nyilvánossági jogot nyert. Hazai Krisztus monogrammjainak mind ebből a típusból valók. Egyedül a székesfehérvári kő monogrammjá a régebbi, egyenlőszárú görög-keresztes forma, tehát új típus a magyarországi őskeresztény emlékek sorában.

Ennél is meglepőbb és becsesebb szimbolumokban való gazdagsága. A levelekkel és gyümölcsökkel megrakott fa, melyen a kisebb és szivalakú levelek láthatóan különböznek a nagyobb és gömbölyded almatermésektől, a paradicsomi bünbeesés fája. Az állatok közül a hal, mint Krisztusnak, az Isten fiának és

Megváltónak jelképe, közismert dolog. A delfin a pogány sír-
emlékeken a meghalt lelkét jelképezte. Ugyanaz az értelme meg van
kereszténységénél is. Máskor a Krisztusban való reménynek vagy
a halat helyettesítve magának Krisztusnak jelképe. Mit jelentenek
a kő egyéb állatai: a skorpió, a rák, a csiga, a nyolckaru polip,
a keresztény szimbolikában oly szokatlanok, hogy erre feleletet
adni egyelőre nem tudunk.

Mi volt az oszlopcska rendeltetése? Erre választ ad két
hosszanti keskeny oldalának vályuszerű mélyedése. Két diszített
lapja ugyanis arra utal, hogy olyan helyen állott, ahol mindkét
diszítés látszott, miként például a kőkori látók oszlopainál. Ez
esetben a vályuszerű mélyedések az oszlopok között kitöltő kő-
lapok beeresztésére szolgáltak. A Krisztus-monogramm és jel-
képes diszitményei alapján tehát a kő valamely őskeresztény
templom kancellusa, a szentélyt elzáró korlátjának oszlopa le-
hetett. Ez a templom pedig nem lehetett Székesfehérvárott, ahol
nem létezett római telep. csak a közelfekvő tác-fővenyusztai
római teleppel hozható kapcsolatba, ahol, akárcsak Dunapentelel,
a IV. században már élénk keresztény élet lehetett és ahonnan,
mint építőanyag került Fehérvárra.

1. A tác-fővenyusztai bazilikáról megjelent ismertetések: Marosi
Arnold: A tác-fővenyusztai ásítás, Székesfehérvári-Szemle, 1934, 53—71. l. —
Dr. Horváth T.—Marosi A.: Jelentés az 1934. őszi tác-fővenyusztai ásításról.
U. o., 1935, 35—38. l. — Marosi Arnold: Őskeresztény emlékeink és a főveny-
usztai bazilika. Katolikus szemle 1935, 78—84. l. — U. az: Volt-e Székes-
fehérvárott római telep? Századok 1935, 266—269. l.

2. A dunapentelei temetőkápolnát említik Oroszlán Zoltán: Arch. Ért.
XXXIX (1920—1922), 95. oldal; Paulovics István: A dunapentelei római telep
(Intentio) (Archeologia Hungarica II.) 20. oldal.

3. Paulovits István: Dionysios menet (thiasos) magyarországi római
emlékeken I Arch. Ért. XLVIII. (1955) 83. oldal, 65. kép.

4. U. ott 77. oldal 62 és 63. kép.

5. Dr. Nagy Lajos: Az óbudai őskeresztény cella trichora a Raktár-ut-
cában. Budapest, 1931, 31. oldal 21. kép.

6. Marosi Arnold: A székesfehérvári muzeum dunapentelei régiségei.
Arch. Ért. XXXVII (1917) 5. l. — Iványi Dóra: A panuoniai mécsesek. 263.
oldal Nr. 3692, LIV. t. 5. sz. ábra.

7. Marosi Arnold: Őskori és római adatok Fejér vármegyéből. Muz.
és Könyvt. Ért. 1913, 196. l. — Iványi Dóra: I. m. 299. oldal. Nr. 2484, LIX.
t. 7. sz. ábra.

Marosi Arnold.

1. kép.

2. kép.

A muzeum Krisztus-monogrammos oszlopának díszítőes lapjai.

3. kép.

Római domborműves kő Dunapenteléről.